

پژوهشی

بررسی ارتباط فرزندآوری با سطح رفاه و توسعه اقتصادی کشور از منظر بیانات مقام معظم رهبری

زینب زرانی^۱، عبدالرضا جمالزاده^۲ و رقیه شهبابی^۳

چکیده

در پژوهش حاضر، اندیشه‌های مقام معظم رهبری درباره فرزندآوری و ارتباط آن با سطح رفاه و توسعه اقتصادی کشور با روش تحلیلی با تکیه بر بیانات ایشان بررسی شده است. براساس یافته‌های پژوهش، وی به پدیده فرزندآوری اهمیت فراوان داده و به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، به بحث درباره آن پرداخته است. گاهی اوقات ایشان در بحث درباره پدیده‌هایی که به فرزندآوری مرتبط است، آمار و ارقامی را بیان کرده‌اند، اما بیشتر به صورت نظری به بیان اندیشه‌هایشان پرداخته‌اند. حاصل سخن این است که ایشان معتقد به رابطه مستقیم بین رشد جمعیت و رشد اقتصادی هستند که به رفاه اجتماعی می‌انجامد.

واژگان کلیدی: فرزندآوری، رشد جمعیت، کاهش جمعیت، رفاه، رشد و توسعه اقتصادی.

۱- گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲- گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۳- گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد ورامین، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۱- مبانی نظری پژوهش

دستیابی به رشد اقتصادی و عدالت و رفاه اجتماعی از مهمترین اهداف هر کشور است. اثرات تمایل به فرزندآوری و رشد جمعیت بر روند توسعه اقتصادی و رفاه اجتماعی، مورد توجه بسیاری از اندیشمندان و اقتصاددانان است. در این راستا مقام معظم رهبری نیز نظراتی ارائه نموده‌اند. از این رو سعی بر آن است تا در این پژوهش اثر فرزندآوری و رشد جمعیت بر رشد اقتصادی و رفاه از دیدگاه ایشان بررسی گردد. بنابراین در پژوهش حاضر، پاسخگویی به پرسش‌های زیر مورد توجه است:

۱. مقام معظم رهبری درباره پدیده باروری و عناصر مفهومی آن مانند ازدواج و طلاق، سن ازدواج، تنظیم خانواده چه دیدگاهی داشته و چگونه به توصیف، تشریح، تحلیل و تبیین دیدگاه‌های خود پرداخته است؟ و چه رویکردی در آرای وی غالب است؟
 ۲. از نظر مقام معظم رهبری رشد جمعیت چگونه می‌تواند بر رشد اقتصادی و رفاه تأثیر گذارد؟

۳. نظریات مقام معظم رهبری با کدام یک از نظریات اقتصادی قابل توجیه است؟
 با توجه به اینکه شیب نرخ رشد جمعیت در سال‌های اخیر نزولی است و جامعه ایران طبق نظر کارشناسان بیست تا سی سال دیگر به پیری می‌رسد، انجام این تحقیق در روشن کردن اذهان مردم نسبت به ابعاد کاهش نرخ رشد جمعیت و ضرورت فرزندآوری ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۱- پیشینه پژوهش

در رابطه با جمعیت و رابطه آن با رشد اقتصادی تحقیقاتی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است که عبارتند از:

قویدل و میرغیائی مرادی در مقاله‌ای تحت عنوان «پیری جمعیت، امید به زندگی و رشد اقتصادی» با استفاده از روش تفاضل‌گیری، میانگین‌زدایی و روش متغیرهای مجازی در داده‌های تلفیقی شامل ۱۴۶ کشور طی سال‌های ۲۰۱۳-۱۹۹۰ ثابت کرده‌اند که اثر منفی پیری جمعیت بر رشد اقتصادی در کشورهای ظاهر می‌شود

که شاخص امید به زندگی آنها بالای ۷۰ سال باشد و در کشورهایی که امید به زندگی پایین ۷۰ سال است، اثر پیری جمعیت بر رشد اقتصادی منفی نیست. نرخ رشد جمعیت در صورتی بر رشد اقتصادی اثر مثبت می‌گذارد که جمعیت بالای ۶۵ سال حداقل ۱۸ درصد و حداکثر ۲۱ درصد از کل جمعیت باشد. در کشوری که جمعیت بالای ۶۵ سال بیش از درصد یاد شده است، اثر مثبت رشد جمعیت بر رشد اقتصادی تضعیف می‌شود. دست‌جردی و دلالی اصفهانی، عمادزاده، مهینی‌زاده و محمودی‌نیا در پژوهشی تحت عنوان «رابطه بین جمعیت و رشد اقتصادی در ایران» با تأکید بر مدل‌های رشد (برون‌زا و درون‌زا) مطرح کرده‌اند که رشد جمعیت در بلندمدت، موجب افزایش پس‌انداز ملی بوده و موجب ظرفیت اضافی در اقتصاد خواهد شد، به گونه‌ای که بر پایه آن، بخش عرضه اقتصاد قادر است بنای رشد اقتصادی پایدار خود را در بلندمدت با تکیه بر مازاد ظرفیت به وجود آمده در بخش تقاضا، دوام و استحکام بیشتری ببخشد. چارلز آی. جونز^۱ با استفاده از مدل‌هایی با متغیر رشد جمعیت برون‌زا و سپس بعد در مدلی با متغیر باروری درون‌زا ثابت کرده است رشد منفی جمعیت موجب کاهش رشد اقتصادی می‌شود؛ زیرا کاهش جمعیت موجب کاهش نخبگان و کاهش دستیابی به فناوری‌های جدید می‌شود. جورج سی زیدان^۲، در پژوهشی تحت عنوان «رشد جمعیت و توسعه اقتصادی» بیان نموده است که پتانسیل رشد اقتصادی بسیار بیشتر از پتانسیل رشد جمعیت است و جهان می‌تواند خود را با نرخ‌های بالای رشد جمعیت تطبیق دهد و سرمایه‌گذاری در کنترل جمعیت هرگز نمی‌تواند جایگزین هزینه‌های توسعه اقتصادی شود. همچنین افزایش جمعیت منجر به افزایش درآمد سرانه می‌شود.

بنابراین تاکنون تحقیق مستقلی در زمینه بررسی ارتباط فرزندآوری با سطح رفاه و توسعه اقتصادی کشور از منظر بیانات مقام معظم رهبری صورت نگرفته است.

1- Charles I. Jones, "The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population."

2- George C. Zaidan, "Population Growth and Economic Development."

۱-۲- مفهوم‌شناسی

فرزندآوری: به معنای عمل یا فرآیندی است که در آن زوجی تلاش می‌کنند تا صاحب فرزند یا فرزندان شوند؛ حاصل این تلاش ممکن است در موارد به سقط جنین و به دنیا نیامدن نوزاد بیانجامد، و یا به تولد یک نوزاد، دو نوزاد و چند نوزاد همزمان منجر شود.

جمعیت: تمام یا بخشی از ساکنان یک ناحیه را جمعیت می‌گویند. واژه جمعیت ممکن است به هر اجتماعی از افراد انسانی، در هر مکان، خواه به‌طور مستمر یا موقت، گفته شود. لیکن به‌عنوان تعریف نهائی، جمعیت تجمعی از افراد انسانی است که در منطقه‌ای معین (روستا، شهر، شهرستان، استان یا کشور) به‌طور مستمر و معمولاً به شکل مجموعه‌ای از خانوارها زندگی می‌کنند و پایگاه سیاسی، شرایط ملی و قومی واحدی دارند (ترابی و تقوی، ۱۳۶۲؛ ۷۴۹ و امانی، ۱۳۵۲؛ ۱). در بیانات مقام معظم رهبری، مقصود از جمعیت، جمعیت کشور ایران است.

سیاست جمعیتی: مجموعه اصول، تدابیر و تصمیم‌های مدون جمعیتی است که یک دولت در کشور خود در پیش می‌گیرد و حدود فعالیت‌هایش را درباره مسائل جمعیتی، یا اموری که نتایج جمعیتی دارند، تعیین می‌کند. هدف سیاست جمعیتی، منطقی کردن و هماهنگ ساختن دگرگونی‌های جمعیتی با شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه برای رسیدن به رفاه و بهروزی بیشتر جمعیت است. منظور از سیاست جمعیتی، صرفاً «تحدید موالید» نیست، بلکه مفهوم آن گسترده‌تر است و به همه ابعاد جمعیت از جمله ساخت، اندازه، حرکات، اجزا، آمار حیاتی، مهاجرت، باروری، مرگ، تنظیم موالید، فعالیت و اشتغال مربوط می‌شود. (تقوی، ۱۳۷۸، ۱۴۳؛ نیک‌خلق، ۱۳۹، ۱۳۷۹؛ زنجانی و دیگران، ۱۳۸۲، ۱۱۳ و ۱۱۴)

رشد اقتصادی: رشد اقتصادی هر کشور در واقع بیانگر رشد مداوم تولید سرانه است که در اغلب موارد با افزایش جمعیت یا تغییرات زیربنایی همراه است. رشد ملت‌ها بستگی به میزان پس‌انداز خانوارها و تجار و بنگاه‌های اقتصادی دارد تا تبدیل به سرمایه‌گذاری شود. بنابراین پس‌انداز شرط اصلی رشد اقتصادی است. از جمله آثار رشد اقتصادی، افزایش اشتغال و کاهش تورم است (محقق‌نیا، ۱۳۹۳).

(۳۶) که به رفاه اجتماعی می‌انجامد.

رفاه اجتماعی: در دهه ۱۹۷۰، گفته می‌شد که «رفاه اجتماعی، مجموعه قوانین، برنامه‌ها و خدمات سازمان یافته‌ای است که هدف آن تأمین حداقل نیازهای اساسی آحاد جمعیت کشور می‌باشد.» (زاهدی اصل، ۱۳۷۳: ۱۰۰) در طول سال‌های دهه ۱۹۸۰، مفهوم رفاه به این شکل تغییر کرد؛ که «رفاه اجتماعی، به مجموعه اقدامات و خدمات گوناگون اجتماعی در جهت ارضاء نیازهای افراد و گروه‌ها در جامعه و غلبه بر مسائل اجتماعی» اطلاق می‌شد. در دهه ۱۹۹۰ «رفاه اجتماعی، مجموعه شرایطی تلقی می‌شود، که در آن خشنودی انسان در زندگی مطرح است» (ماکارو، ۱۳۷۸: ۱۰). در سال‌های اخیر با در نظر گرفتن ابعاد متنوع زندگی انسان، تعریف «رفاه اجتماعی عبارت از مجموعه سازمان یافته‌ای از قوانین، مقررات، برنامه‌ها و سیاست‌هایی است که در قالب سازمان‌های رفاهی و نهادهای اجتماعی به منظور پاسخگویی به منظور نیازهای مادی و معنوی و تأمین سعادت انسان ارائه می‌شود تا سلامت، زندگی بهتر و زمینه روابط مناسب‌تری برای پیشرفت استعدادها، ظرفیت‌ها و توانایی‌ها و رشد انسان‌ها به منظور توسعه رفاه آنها را فراهم آورد، مفهوم عام رفاه اجتماعی و نیز مفهوم اصطلاحی آن به تأمین کلیه نیازها و یا برخی از آنها مربوط است.» (زاهدی اصل، ۱۳۸۱: ۶). مقبولیت بیشتری دارد. بدیهی است که تأمین کلیه نیازها و ارائه خدمات گوناگون اجتماعی و تأمین حداقل نیازهای اساسی کشور، نیازمند رشد و توسعه اقتصادی است.

نتیجه آنکه رفاه اجتماعی در ۲ مفهوم به کار رفته است:

۱. مفهوم عام: مجموعه سازمانها، مقررات و تدابیری که، در جهت بهزیستی اعضای جامعه، به عبارت دیگر رفاه اجتماعی یعنی داشتن مجموعه خدماتی که مورد نیاز اعضای جامعه می‌باشد.

۲. مفهوم خاص: رسیدگی به گروه‌های تنگدست و نیازمند جامعه، به ویژه افراد و گروه‌های آسیب پذیر و نیز معلولان جسمی و روانی و سرانجام کثروان اجتماعی نظیر بزهکاران، ولگردان و... به صورت دیگر می‌توان رفاه اجتماعی را تعریف

کرد: مجموعه اقدامات و تدابیری است که برای کاستن و تخفیف و یا از بین بردن مسائل و مشکلات ناشی از رشد اقتصادی-اجتماعی در سطح جامعه به کار می‌رود. در تعمیم رفاه اجتماعی، اعضای جامعه و کشور تقریباً از سطح زندگانی قابل قبول برخوردار می‌گردند.

۲- فرزندآوری در قرآن و احادیث

خداوند در قرآن از مطلوبیت داشتن فرزند سخن می‌گوید و از فرزندان تحت عناوین زینت زندگی (کهف/۴۶؛) یاری کننده والدین (اسراء/۶) نور چشمان (فرقان/۷۴)؛ نعمت الهی و متاع دنیا (نحل/۷۲؛ نوح/۱۲؛ آل عمران/۱۴، مؤمنون/۵۵؛ شعراء/۱۴۳؛ اعراف/۵۰؛ انباء/۹۰، ۱۸۹ و ۱۹۰] یاد کرده و داشتن فرزند صالح را آرزوی پیامبران الهی دانسته و برای فرزندآوری، راه ازدواج را توصیه نموده است.

در احادیث مسلمانان به ازدواج و فرزندآوری دعوت شده‌اند چنانکه رسول‌الله (ص) ازدواج را سنت خود دانسته (کلینی، بیتا، ج ۵/۳۲۹) و فرزند را گل خوشبو معرفی کرده و توصیه فرموده است که مسلمین فرزندان زیادی داشته باشند تا مایه مباحثات پیامبر (ص) شوند (همان: ج ۶/۳) و زمین را پر از تسبیح خداوند کنند (جرعاملی، ۱۴۰۳، ج ۱/۳). در احادیث آمده است که چنانکه فرآیند فرزندآوری با موفقیت پایان نیابد و این هدیه الهی سقط گردد، خداوند پاداش پدر و مادر را محفوظ قرار داده و تا پدر و مادر وارد بهشت نشوند، فرزند سقط شده آنها به بهشت نمی‌رود. (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳ق: ج ۳: ۳۸۳) این حدیث می‌تواند نمایانگر ارج نهادن اسلام به کسانی باشد که به فرزندآوری اهمیت می‌دهند. از نظر روانشناسی، طرح این حدیث، بزرگترین عامل دادن روحیه به مادرانی است که بارداری پرخطر را تجربه می‌کنند و موجب قوت قلب آنان است.

۳- نظریه‌های علمی اقتصاد درباره ارتباط رشد جمعیت با رشد اقتصادی

به طور کلی دو نوع نگرش نسبت به رشد جمعیت وجود دارد: نگرش اول، نگرش منفی که رابطه منفی و معکوس را بین رشد اقتصادی و جمعیت بیان می‌کنند. نگرش دوم، نگرش مثبت است که رابطه مثبت و مستقیم را بین رشد اقتصادی و

جمعیت بیان می‌کنند.

نسبت نظریه‌های بدبینانه به توماس مالتوس برمی‌گردد. از نظر مالتوس و طرفدارانش، رشد جمعیت از طریق قانون بازدهی نزولی، رشد اقتصادی را مختل خواهد کرد. طبق این نظریه، ریشه کلیه مصیبت‌ها در عدم تناسب میان افزایش جمعیت و محدودیت مواد غذایی است. قانون طبیعی رشد جمعیت، مشمول تصاعد هندسی است، در صورتی‌که قانون طبیعی افزایش مواد غذایی، تنها از تصاعد عددی پیروی می‌کند. بنابراین، علت فقر در تمایل مستمر مازاد جمعیت و کمبود منابع کافی برای تأمین نیاز است. اگرچه مالتوس می‌کوشد طبیعت را در ایجاد تعادل، سهیم بداند و بلاهای طبیعی مانند زلزله، را و همچنین جنگ را ابزار محدودکننده و مکانیسم تعادلی معرفی کند، با این حال، عوامل مذکور را برای ایجاد تعادل کافی ندانسته، اقدامات لازم برای جلوگیری از رشد جمعیت را پیشنهاد می‌کند. (نمازی،

۱۳۸۷ : ۶۰)

مالتوس برای جلوگیری از رشد جمعیت، سه راه حل ارائه می‌دهد:

۱- منع یا فشار اخلاقی (عقب انداختن ازدواج‌ها)؛

۲- کنترل جمعیت از طریق برنامه تنظیم خانواده؛

۳- فقر و گرسنگی؛

وی دو راه حل اولی را «راه حل جلوگیری» و راه حل سومی را «راه حل مثبت» و مهم‌ترین عامل متوقف کننده افزایش جمعیت می‌داند. او در جواب این سوال، که «آیا واقعا اگر مردم بیشتری به کار روی زمین بپردازند و غذای بیشتری تولید کنند، نمی‌توان از فقر و گرسنگی جلوگیری کرد، پاسخ منفی می‌دهد؛ زیرا معتقد است در غیبت پیشرفت‌های فنی در بخش کشاورزی و رشد همه‌جانبه جمعیت، به دلیل افزونی نرخ رشد جمعیت بر نرخ تمرکز سرمایه، سود شروع به کاهش می‌کند و در نهایت اقتصاد در شرایط عدم امکان افزایش تولید قرار خواهد گرفت، یعنی وضعیت سکون و یا در جا زدن اقتصاد رخ می‌دهد. وی باور داشت جهت دستیابی به رشد اقتصادی و پیشرفت و ترقی، بایستی از طریق قانون، رشد جمعیت را به

تأخیر انداخت. (تفضلی، ۱۳۷۲: ۱۱۸-۱۲۰)

در پاسخ به این نظریه باید گفت: «اگرچه جمعیت جهان امروز بیش از هر زمان دیگری است، استاندارد زندگی بخش بزرگی از بشریت نیز بسیار بالاتر از هر زمان دیگری در تاریخ ثبت شده بشر است. به همین ترتیب، با نگاهی به آینده، به نظر می‌رسد که پتانسیل رشد اقتصادی بسیار بیشتر از پتانسیل رشد جمعیت است. به عنوان مثال، سویه‌های جدیدی از گندم، برنج و سایر غذاها کشف شده‌اند که می‌توانند عملکرد را در مدت زمان کوتاهی دو تا پنج برابر افزایش دهند. جمعیت جهان در ۳۵ سال یا بیشتر دو برابر خواهد شد. البته بهره‌برداری از این پتانسیل مستلزم تغییرات اجتماعی بزرگی است، اما پتانسیل وجود دارد و بسیار زیاد است.» (Zaidan, ۱۹۶۹: ۱)

نظریه دیگری که می‌توان براساس آن درخصوص اثر جمعیت بر رشد اقتصادی استدلال کرد، قاعده فلیس است. فلیس در این باره تلاش می‌کند از طریق درون‌زا کردن نرخ پس‌اندازها (که در نظریه پیشین، برون‌زا در نظر گرفته شده بود)، بهترین نرخ برای پس‌انداز را بیابد. او در این پی‌جویی به رابطه دقیقی بین رشد اقتصادی و رشد جمعیت دست می‌یابد که به «قاعده طلایی رشد مشهور است. براساس قاعده طلایی، کارایی نهایی سرمایه برابر با نرخ رشد جمعیت می‌باشد. به عبارت دیگر، رشد اقتصادی تابع مستقیمی از نرخ رشد جمعیت است. افزایش جمعیت از دو طریق زمینه‌ساز رشد اقتصادی می‌شود: یکی از طریق افزایش عرضه فیزیکی نیروی کار ساده و دیگری از طریق افزایش نیروی کار متخصص (در قالب ایده، سرمایه انسانی و تحقیق و توسعه) - (محمودیان، ۱۳۹۴: ۱۲)

ارو، دسگوپتا و میلور (۲۰۰۳) در نظریه خود آورده‌اند که جمعیت یک متغیر وضعیت است و نه یک متغیر کنترلی؛ پس جمعیت شکلی از سرمایه است که به صورت یک متغیر وضعیتی وارد مدل برنامه‌ریزی می‌شود. با کنترل جمعیت، رشد اقتصادی کنترل و محدود می‌شود. Arrow, Dasgupta, Maler, ۲۰۰۳: ۲۱۷-۲۲۵

بلوم و همکاران (۲۰۱۱) بیان کرده‌اند که بین سال‌های ۱۹۶۰-۱۹۹۹ جمعیت جهان دو برابر شد و از ۳ میلیارد نفر به ۶ میلیارد نفر رسید، درآمد سرانه نیز سه برابر شد و پیش‌بینی‌های مالتوس را رد کردند. (Bloom, ۲۰۱۱: ۶۱۲-۵۸۳)

طبق نظریه زیدان، کاهش تمایل به فرزندآوری منجر به کاهش میزان باروری می‌شود و «کاهش باروری منجر به کاهش جمعیت کل می‌شود.» (Zaidan, 1969: 1)

کاهش فرزندآوری می‌تواند پیامدهای منفی زیر را بر رشد اقتصادی داشته باشد:

۱. «افراد کمتری کالاهای کمتری تولید می‌کنند، بنابراین کاهش جمعیت به معنای رشد اقتصادی کندتر یا حتی کاهش تولید است. اما افراد کمتری نیز مواد کمتری مصرف می‌کنند: آنچه برای استانداردهای زندگی مهم است تولید به ازای هر نفر است، و کاهش جمعیت می‌تواند آن را کاهش دهد.» (Robin Harding 2020)

۲. کاهش جمعیت می‌تواند کاهش سرمایه‌گذاری، کمبود تقاضا و افزایش بیکاری را به دنبال آورد. زیرا «تقاضای ضعیف برای سرمایه‌گذاری در دنیایی ایجاد می‌شود که شرکت‌ها انتظار کاهش جمعیت مشتریان را دارند. که این امر منجر به کمبود تقاضا و در نتیجه بیکاری بالا می‌شود.» (همان)

۳. رشد اقتصادی در نهایت از ایده‌های جدید ناشی می‌شود و کشف ایده‌های جدید بستگی به تعداد افرادی دارد که در مورد آنها تحقیق می‌کنند. اگر جمعیت در سطح جهانی شروع به کاهش کند، به این معنی است که تعداد افراد کمتری وقف تحقیق و در نتیجه پیشرفت کندتر خواهد بود، در زمانی که به نظر می‌رسد پیدا کردن فناوری‌های جدید از قبل سخت‌تر شده است. (Jones 2020:2)

۴. کاهش جمعیت فعال در اقتصاد باعث می‌شود که مخارج سنگین‌تر شوند و مصارف و هزینه‌ها افزایش یابد و سطح پس‌انداز کاهش یابد و این عوامل به کاهش سرمایه‌گذاری می‌انجامد که نتیجه آن کاهش رشد اقتصادی است. (Bloom, Canning, Mansfield and Moore, 2007)

۵. کاهش جمعیت می‌تواند باعث رشد آهسته‌تر در استانداردهای زندگی شود. اما یک خطر بزرگ وجود دارد: یک چرخه معیوب که در آن باروری پایین در یک نسل باعث باروری پایین در نسل بعدی می‌شود و منجر به ماریپیج رو به پایین در جمعیت می‌شود. این سناریویی است که جمعیت‌شناس ولفگانگ لوتز و همکارانش آن را «دام کم‌باروری» می‌نامند.

(Wolfgang Lutz, Vegard Skirbekk, Maria Rita Testa, 2016:1)

۴. رابطه رشد اقتصادی با رفاه

اگر تولید کالاها یا خدمات، به هر وسیله ممکن در کشوری افزایش پیدا کند، می‌توان گفت، آن کشور، رشد اقتصادی و افزایش تولید دارد. از نظر اسلام، اگر در جامعه‌ای، روز به روز کمبودها، یکی پس از دیگری برطرف شود و به همان مقدار که بر جمعیت جامعه افزوده می‌شود، امکانات وسایل رفاهی آنها هم در حد متناسب، افزایش یابد، چنین جامعه‌ای رشد یافته تلقی می‌شود. از نظر اسلام، رشد بر اساس عدل و قسط است که عوامل تولیدی آن، بر اساس عدالت اجتماعی و ضوابط انسانی می‌باشند. اقتصاد دو هدف اصلی دارد:

۱. افزایش ثروت و رفاه مردم جامعه و ریشه کنی فقر.

۲. ایجاد اشتغال. (سیدنژاد، ۱۳۹۱: ۹۵)

در نهایت می‌توان گفت که کاهش فرزندآوری موجب کاهش نرخ پس‌انداز، کاهش تولید به ازای هر نفر، کاهش سرمایه‌گذاری، کمبود تقاضای کل، کاهش استفاده از فناوری‌های جدید که موجب عقب‌ماندگی و رکود است، افتادن در دام کم‌باروری و پیر شدن جمعیت و کاهش جمعیت فعال که نتیجه‌اش کاهش پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و تولید و افزایش هزینه‌هاست، کاهش رشد اقتصادی و افزایش بیکاری را به دنبال دارد که تمام این موارد منجر به کاهش رفاه در جامعه می‌شود. همچنین کاهش فرزندآوری منجر می‌شود که کشور در دام کم‌باروری گرفتار شود و به رشد اقتصادی منفی می‌انجامد.

به همین دلیل است که رهبر معظم انقلاب اسلامی بر لزوم فرزندآوری تأکید داشته‌اند و سیاست‌های کلی جمعیت را در اردیبهشت ۱۳۹۳ تدوین نمودند.

۵. تحلیل محتوایی بیانات رهبری در خصوص ارتباط رشد فرزندآوری با رشد اقتصادی و رفاه

در این تحقیق مجموعه داده‌های جمع‌آوری شده درباره رشد فرزندآوری و جمعیت در بیانات مقام معظم رهبری طی سه مرحله کدگذاری بررسی و تحلیل شده‌اند.

فرآیند جمع‌آوری و تبیین بیانات ایشان بدین شکل بوده است که ابتدا به تجزیه و تحلیل متن و دسته‌بندی سخنان ایشان پرداختیم. سپس ابعاد، مؤلفه‌ها و

شاخص‌ها مشخص گردید و اینکه کدام یک از این شاخص‌ها محوری، راهبردی و پیامدی هستند، بررسی شد.

۵-۱-کدگذاری: با توجه به اینکه روش تجزیه و تحلیل این تحقیق کیفی بوده، برخلاف روش کمی با مرحله گردآوری داده‌ها انجام شده است؛ و جمع‌آوری داده‌ها در تمام مراحل به رویکرد موضوعی با کلیدواژه‌های متناسب با عنوان تحقیق یا کدهای آزاد شروع و در تمام مراحل کدگذاری به متون مراجعه و در هر مرحله مطابق الگوی ارائه شده، بخش‌هایی را حذف یا اضافه نموده تا به اشباع نظری رسیده و طی سه مرحله کدگذاری به شرح زیر انجام گرفته است:

۵-۱-۱-مرحله اول: کدگذاری باز

کدگذاری فرآیند طبقه‌بندی و نظم‌دهی به داده‌ها و یکی از مهم‌ترین بخش‌های تئوری سازی داده بنیاد است. کدگذاری باز به منظور استفاده از داده‌ها برای تشکیل برچسب‌ها و مقولات مفهومی و برای ساخت نظریه مورد استفاده قرار می‌گیرد. کارکرد آن نشان دادن احتمالات نظری موجود در داده‌ها است (سیدجوادین و اسفیدانی، ۱۳۸۹: ۵۷)^۱

۱- ستون دوم شناسه است و منظور از حرف «ب» بیانات مقام معظم رهبری است که شماره گذاری شده است

جدول ۱. نمونه تحلیل گزاره‌های منتخب (ابعاد و مؤلفه‌ها) (کد گذاری باز)

مؤلفه	ابعاد	گزاره‌های منتخب	شناسه	منبع
رابطه استقلال اقتصادی و رفاه و رشد جمعیت	اجتماعی	ما اگر دو برابر امروز هم جمعیت داشته باشیم، می‌توانیم بدون کمترین نیازی به هیچ کشور، خودمان را به بهترین وجهی اداره کنیم. این ظرفیت، هم در این خاک بابرکت و استعدادهای انسانی ممتاز هست، هم در دستورات و روش ما و قانون اساسی ما.	ب ۱	۱۳۶۸/۴/۱۸
طلاق، پرهیز از مهریه سنگین..	اقتصادی.	بعضی‌ها می‌گویند ما مهریه را سنگین می‌کنیم برای اینکه مانع طلاق بشویم. این خیلی خطای بزرگی است. هیچ مهریه‌ی سنگینی مانع از طلاق نمی‌شود. آن چیزی که مانع طلاق می‌شود، اخلاق، رفتار و رعایت موازین اسلامی است.	ب ۲	۱۳۷۵/۵/۱۱
جلوگیری از ازدواج تحمیلی.	.	به نظر اسلام، زن در انتخاب همسر آزاد است و هیچ کس نمی‌تواند در مورد انتخاب همسر، بر هیچ زنی چیزی را تحمیل کند.	ب ۳	۱۳۷۵/۱۲/۲۰
ازدواج به موقع.	اجتماعی	سنین ازدواج هم، نباید در سنین کاملاً جوانی زودرس باشد - نه این که من آن را نفی کنم؛ ایرادی ندارد. اگر کسی خواست در آن سنین خیلی زود هم ازدواج کند، هیچ اشکالی ندارد؛ اما حالا لزومی ندارد که ما اصرار ورزیم، نه هم به آن بینمکی که غربی‌ها انجام می‌دهند و در سن سی، چهل سالگی ازدواج می‌کنند.	ب ۴	۱۳۷۷/۲/۷
رابطه رشد جمعیت با رشد علم و تکنولوژی و رشد اقتصادی و توسعه یافتگی و استقلال.	حقوقی	آن روز در جمعیت سی و پنج میلیونی و چهل میلیونی کشور تعداد بسیار کمی دانشجو بود. امروز جمعیت ما تقریباً دو برابر شده است؛ اما تعداد دانشجویان ما حدود پانزده برابر شده! شمار استادان و تعداد دانشگاه‌ها از این بیشتر است. صنایعی که ملت ایران به دست خودشان ایجاد کرده‌اند، یک ماجرای شگفت‌انگیز است. امروز جوان‌های ما پیچیده‌ترین فناوری‌ها را آورده‌اند. آنچه در معرض افکار عمومی و دید عمومی است، بمراتب کمتر از واقعیت است. آن روز اگر می‌خواستند روی یک رودخانه سدی ببندند، باید می‌رفتند از چهار تا کشور التماس می‌کردند و پول‌های کلان به این‌ها می‌دادند تا ببینند سدی درست کنند؛ امروز جوان‌ها لااقل ده‌ها برابر آن روز به دست خودشان این چیزها را می‌سازند. علم کشور رشد کرده؛ رشد اقتصادی کشور بمراتب از آن روز بهتر است؛ توسعه یافتگی کشور از آن روز بیشتر است و امروز کشور مستقل است.	ب ۵	۱۳۸۳/۱۰/۱۹

ادامه جدول ۱			
<p>توصیه به ازدواج آسان و برداشتن موانع ازدواج، دعوت به پیروی از سیرهٔ نعصومین علیهم السلام، توصیه برای تلاش جهت تغییر فرهنگ غلط ازدواج پرهزینه.</p>	<p>حقوقی</p>	<p>این مهریه‌های سنگین به خیال اینکه می‌تواند پشتوانه‌ی حفظ خانواده باشد، تعیین می‌شود؛ در حالی که اینجور نیست. حداکثر این است که شوهر از دادن امتناع می‌کند، می‌بردنش زندان؛ در زندان می‌ماند و به زن چیزی نمی‌رسد؛ کانون خانواده‌اش هم متلاشی می‌شود. اینکه در اسلام از امام حسین (علیه‌السلام) نقل شده که ما دخترانمان و خواهرانمان و همسرانمان را جز با مهرالسنه عقد نکردیم، به خاطر این است؛ والا اگر امام حسین می‌خواست مثلاً با هزار دینار هم عقد بکند، می‌توانست؛ لازم نبود مثلاً با پانصد درهم مقید به این کار بشود. یا همین تشریفات زائد ازدواج گفتمان‌سازی می‌خواهد. خانم‌های مؤثر، آقایان مؤثر، اساتید دانشگاه، روحانیون، صدا و سیما و رسانه‌ها باید در این زمینه‌ها کار کنند؛ این را از این حالت بیرون بیاورند.</p>	<p>۱ ۱۳۹۰/۱۱/۱۴ ب ۶</p>
<p>رشد جمعیت با توجه به وجود منابع اقتصادی</p>	<p>اجتماعی</p>	<p>جمعیت کشور، هفتاد و پنج میلیون. من معتقدم که کشور ما با امکاناتی که داریم، می‌تواند ۱۵۰ میلیون نفر جمعیت داشته باشد. من معتقد به کثرت جمعیتیم. هر اقدام و تدبیری که می‌خواهد برای متوقف کردن رشد جمعیت انجام بگیرد، بعد از صد و پنجاه میلیون انجام بگیرد!</p>	<p>۱۳۹۰/۵/۱۶ ب ۷</p>
<p>جوانان موجب توسعه کشور، مبارزه با تحدید نسل، پیری جمعیت، نگرانی از کاهش مولد و جمعیت، مسئولیت مسئولین، توصیه به افزایش جمعیت، تغییر فرهنگ تولید نسل به وسیلهٔ مبلغان.</p>	<p>اجتماعی</p>	<p>جمعیت جوان و پانشاط و باسواد کشور، امروز یکی از عامل‌های مهم پیشرفت کشور است. ما باید در سیاست تحدید نسل تجدیدنظر کنیم. این سیاست در برهه‌ای از زمان درست بود؛ اهدافی هم برایش معین کردند. ما در سال ۷۱ به همان مقاصد رسیدیم. از سال ۷۱ به بعد باید سیاست را تغییر می‌دادیم؛ خطا کردیم، تغییر ندادیم. باید این خطا را جبران کنیم. کشور باید نگذارد که غلبه‌ی نسل جوان از بین برود. چنانچه با همین وضع پیش برویم، تا چند سال دیگر نسل جوان ما کم خواهد شد و بتدریج دچار پیری خواهیم شد؛ بعد از گذشت چند سال، جمعیت کشور هم کاهش پیدا خواهد کرد؛ چون پیری جمعیت با کاهش زاد و ولد همراه است. یک زمانی را مشخص کردند و به من نشان دادند، که در آن زمان، ما از جمعیت فعلی مان کمتر جمعیت خواهیم داشت. این‌ها را بایستی مسئولین کشور دنبال کنند. مسئله‌ی افزایش نسل جزو مباحث مهمی است که مسئولین کشور، روحانیون، کسانی که منبرهای تبلیغی دارند، باید درباره‌ی آن فرهنگ‌سازی کنند؛ از این حالی که امروز وجود دارد باید کشور را خارج کنند.</p>	<p>۱۳۹۱/۵/۳ ب ۸</p>

ادامه جدول ۱				
<p>جولوگیری از کاهش و بیری جمعیت و زیان حاصل از آن، تفکر اسلامی در زمینهی افزایش جمعیت و وضع جغرافیای سیاسی کشور، توصیه به شناخت عوامل کاهش جمعیت و موجبات افزایش جمعیت.</p>	اقتصادی	<p>از نظر سیاست کلی کشور باید برود به سمت افزایش جمعیت؛ البته بهنحو معقول و معتدل. کشور ما با ظرفیت طبیعی و با ویژگی جغرافیای سیاسی خود احتیاج دارد به جمعیت بیشتر؛ مسئلهی نمای جوان برای کشور یک مسئلهی اساسی و تعیینکننده است. آنطوری که اهل تحقیق جوانب قضیه را ملاحظه کردهاند، اگر با این شیوههای که امروز داریم حرکت میکنیم پیش برویم، در آیندهی نهچندان دور، یک کشور بیری خواهیم بود که علاج این بیماری بیری هم درحقیقت در دسترس نیست؛ امروز کشورهایی که در دنیا دچار بیری شدهاند و قدرت «زاد و ولد» خودشان را از دست دادهاند، به دشواری می شود گفت که راه علاجی برای حل این مشکل دارند؛ البته مبانی و تفکر اسلامی در زمینه افزایش جمعیت و با توجه به وضع جغرافیای سیاسی منطقه و کشور روشن است.</p>	ب ۹	۱۳۹۲/۸/۶
<p>رابطه افزایش جمعیت پیشرفت اقتصادی، تحدید نسل موجب بیری و کاهش جمعیت و کاهش رشد اقتصادی.</p>	اجتماعی	<p>عوامل کاهش جمعیت و موجبات افزایش جمعیت با اعتدال متناسب، سنجیده و بشود [تا] اقعان بشوند افکار نخبگان. لان عامهی مردم، بعضیها متدینند، بعضیها متعبدند، وقتی گفته می شود، می روند سراغ باروری بیشتر؛ لکن نخبگان جامعه باید مسئله را قبول کنند؛ اگر نخبگان قبول کردند، کار سهل می شود. امروز در [بعضی از] همین کشورهای غربی از کاهش باروری دارند زیان می بینند و پشیمانند، و در بعضی از کشورهای غربی مطلقاً کاهش باروری وجود ندارد.</p>	ب ۱۰	۱۳۹۲/۳/۱۱
<p>توصیه به شناخت موانع ازدواج به موقع.</p>	حقوقی	<p>ما خطاهائی داشتیم، یک برهه ای در کشور ما متأسفانه این مسئله مورد غفلت قرار گرفت و ما امروز خطراتش را داریم می بینیم؛ پیر شدن کشور، کم شدن نسل جوان از همان چیزهائی است که اثرش بعداً ظاهر خواهد شد؛ آن روز دیگر قابل علاج نیست؛ اما امروز قابل علاج است. فرزندآوری یکی از مهمترین مجاهدتها و وظائف زنان است.</p>	ب ۱۱	۱۳۹۲/۸/۶
<p>مبارزه با گسترش فرهنگ طلاق</p>	فرهنگی	<p>بلاشک یکی از چیزهایی که باروری را محدود می کند، بالا رفتن سن ازدواج است.</p>		۱۳۹۲/۹/۱۹
<p>فرزندآوری، افزایش باروری و پیشگیری از کاهش جمعیت، مبارزه با نقشه های دشمن</p>	اجتماعی	<p>اگر در مجموعهی کشور یک تبلیغاتی شروع بشود که بنیان خانواده را سست می کند و به طلاق می انجامد، خب شما مجبورید جلوی این را بگیرید؛ باید جلوی این چیزی که به طور طبیعی مردم را، جوان را، دختر را، پسر را میکشاند به بی میلی و بی اعتنائی به خانواده و همسر، بگیرید.</p>	ب ۱۲	۱۳۹۲/۳/۴

ادامه جدول ۱			
ازدواج، توکل به خدا.	اقتصادی.	در خصوص جمعیت باید مراقب باشیم که اشتباه سالهای قبل تکرار نشود زیرا بهترین حالت برای دشمن، ایرانی «کم جمعیت» و با اکثریتی «سالخورده» است. در خصوص موضوع افزایش جمعیت باید طرح‌ها، صحیح، منطقی و عالمانه باشند.	ب ۱۳ ۱۳۹۳/۵/۱
فرزندآوری، افزایش جمعیت، اقتدار ملی.	اقتصادی، اجتماعی.	انگیزه برای ازدواج، باید تبدیل بشود به یک اقدام عملی؛ ازدواج باید تحقق پیدا بکند. خدا می‌فرماید: اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ، این یک وعده الهی است؛ ما باید به این وعده اطمینان کنیم. ازدواج و تشکیل خانواده، موجب نمی‌شود که وضع معیشتی افراد دچار سختی بشود؛ یعنی یا ازدواج کسی دچار سختی معیشت نمی‌شود؛ بلکه ازدواج ممکن است گشایش هم ایجاد کند.	ب ۱۴ ۱۳۹۳/۶/۱۳
فرزندآوری، مبارزه با نقشه‌های دشمن، توقف سیاست غلط تحدید نسل.	سیاسی.	مسئله‌ی جمعیت تأثیر زیادی دارد در اقتدار ملی؛ و افزایش نسل جوان و بزرگ بودن کشور از لحاظ جمعیت، خیلی تأثیر دارد در ایجاد اقتدار.	ب ۱۵ ۱۳۹۷/۳/۲
فرزندآوری، نقشه‌های دشمن، سیاست غلط تحدید نسل، توسعه یافتگی بر اثر رشد جمعیت.	فرهنگی	اخیراً دولت انگلیس تجویز نسخه هم کرده که ایران برای سی میلیون جمعیت، خیلی کشور خوبی خواهد بود! ان‌شاءالله این جمعیت به ۱۵۰ میلیون هم خواهد رسید. سیاست‌های جمعیتی کشور که دنبال می‌کردیم سیاست‌های غلطی بود.	ب ۱۶ ۱۳۹۷/۱/۱
ازدواج، فراهم آوردن عوامل فرزندآوری، افزایش جمعیت موجب رشد و توسعه، کاهش جمعیت موجب شکست.	اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی.	سیاست جمعیتی غربی‌ها که «فرزند کمتر، زندگی بهتر»، سیاست اروپایی است، خودشان هم عمل کردند و دچار مشکلند؛ جایزه می‌دهند که خانواده‌ها فرزنددار بشوند؛ می‌خواهند جبران کنند عقب‌ماندگی را، فایده هم ندارد. این سیاست را را [بعضی‌ها] قبول کردند. ما گفتیم موانع تولید نسل را بردارید؛ مسئولین هم قبول کردند، منتها در مدیریت‌های میانی موانعی وجود دارد؛ آن چنان که باید به نسخه‌ی اسلامی که «تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا تَكْتُمُوا فَآتَىٰ أَبَاهِ بِكُمُ الْإِمَامَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (۵) عمل نمی‌کنند، [آنها] به نسخه‌ی غربی عمل می‌کنند! این از موانع پیشرفت ما است. آنها می‌خواهند کشورهای اسلامی از جمعیت‌های زیاد و جوان‌های فعال و انسان‌های کارآمد برخوردار نباشند. اینکه من اصرار می‌کنم که حتماً بایستی خانواده‌ها باید فرزنددار بشوند برای این است که فردای این کشور به همین جوان‌ها احتیاج دارد و نیروی انسانی چیزی نیست که انسان بتواند از خارج وارد کند؛ بایستی خود کشور آن را تأمین بکند.	ب ۱۷ ۱۳۹۸/۱/۶

ادامه جدول ۱				
فرزندآوری، سیاست غلط تحدید نسل.	سیاسی.	<p>نعمت ازدواج را باید شکر بکنید. آن شکلی را که خدا برای خانواده‌ها، برای زن، برای شوهر تعیین کرده و اخلاق خانوادگی‌ای را که در اسلام مقرر شده، به طور کامل رعایت کنید. و قدر این زندگی را بدانید؛ سعی کنید ان‌شاءالله هر چه بیشتر این زندگی را اسلامی کنید. پیغمبر(ص) فرمودند «تَنَاقِحُوا تَنَانِلُوا تَكْثُرُوا»، از مسلمان‌ها خواسته که زیاد بشوند. چنانچه تعداد مسلمانان زیاد باشد، این زمینه برای رشد در آنها وجود دارد؛ یعنی وقتی که عده زیاد است، افراد صالح در آن قهرأ زیادترند، توانایی‌ها قهرأ بیشتر است، نیروی انسانی قهرأ راقی‌تر است. جمعیت کم، مقهور واقع می‌شود. مسئولینی که بایستی سیاست فرزندآوری را عملاً دنبال و زمینه‌ها را فراهم کنند. افزایش فرزند باید به صورت یک فرهنگ دربیاید.</p>	ب ۱۸	۱۳۹۸/۸/۱۲
فرزندآوری، جلوگیری از کاهش و پیری جمعیت.	اجتماعی،	<p>سیاستی وجود دارد که این نعمت وجود جوانان فراوان را از ملت ایران سلب کند؛ نتیجه‌ی مسئله‌ی تحدید نسل، ده تا پانزده سال دیگر این خواهد بود که شما دیگر کشور را متراکم از نسل جوان مشاهده نخواهید کرد؛ مسئولین محترم قول داده‌اند با جدیت این مسئله را دنبال کنند، مشکلات را برطرف کنند.</p>	ب ۱۹	۱۳۹۸/۸/۲۸
فرزندآوری، پیر شدن جامعه، فرهنگ سازی ازدواج آسان، رشد جمعیت منجر به رشد اقتصادی، تسلط دشمن در نتیجه کاهش جمعیت.	دینی،	<p>اگر همه به فکر فرزندآوری نیفتند و این حرکت که در کشور لازم است انجام بگیرد، انجام نگیرد و اگر بی‌توجهی به مسئله‌ی جمعیت ادامه پیدا کند، بیست سال آینده کار برایمان بسیار مشکل خواهد شد. نگذاریم جمعیت کاهش پیدا کند، نگذاریم جمعیت جوان کاهش پیدا کند، مولید را افزایش بدهیم.</p>	ب ۲۰	۱۳۹۸/۱۱/۲۶
فرزندآوری و افزایش جمعیت جهت رشد اقتصادی، کاهش توسعه یافتگی در اثر کاهش جمعیت.	اقتصادی	<p>باید فرهنگ‌سازی بشود. وقتی با تبلیغات همه‌جانبه روی فرزندآوری کمتر تبلیغ می‌شود، می‌رسیم به وضعیتی فعلی که هشدار میدهند نسبت به بیست تا سی سال دیگر، از لحاظ پیر شدن جامعه. همه‌ی پیشرفت‌های ما تا امروز به برکت حضور جوان‌ها بوده. پیرها نقش ایفا می‌کنند، اما موتور، جوان‌هایند. اگر این جامعه محروم بماند از یک جمعیت قابل جوان، دشمن بر این جامعه مسلط خواهد شد. خوب این فرهنگ‌سازی لازم دارد؛ تشکیل خانواده، ازدواج آسان فرهنگ‌سازی می‌خواهد.</p>	ب ۲۱	۱۳۹۹/۱/۳

ادامه جدول ۲				
ازدواج، امکان ازدواج، مبارزه با فرهنگ غلط تحدیدنسل، فرزندآوری، مبارزه با دشمن، عقب ماندگی نتیجه .، کاهش جمعیت	اجتماعی	امروز حفظ جمعیت جوان کشور یکی از ابزارهای قوت است؛ اینکه بنده زیاد روی مولید تکیه میکنم، به خاطر این است. کشور ما امروز کشور جوانی است؛ اگر چنانچه مولید در این کشور به قدر لازم و به قدر کافی تولید نشوند چند سال دیگر نسل جوان در کشور کمیاب خواهد شد. آن وقت کشوری که در آن جوان کم است، پیشرفتش [هم] کم است. یکی از ابزارهای قدرت حفظ اکثریت جوان در جامعه است.	ب ۲۲	۱ ۱۳۹۹/۴/۲۲
ازدواج، فرزندآوری	اجتماعی	مسئله‌ی ازدواج جوانان خیلی مهم است؛ اصلاً نباید از آن غفلت کرد و راه‌هایی برای تسهیل ازدواج و امکان ازدواج برای جوان‌ها، باید پیش‌بینی بشود. بعضی از این راه‌ها هزینه‌ی مادی هم ندارد؛ فقط تصمیم‌گیری و توجه لازم دارد. بایستی فرزندآوری را مهم دانست و از پیری جمعیت ترسید. دشمن، دشمن است؛ اما بعضی کج‌سلیقگی‌ها را متأسفانه آدم در داخل مشاهده می‌کند. می‌گویند «آقا! پیری جمعیت اشکالی ندارد» چطور اشکالی ندارد؟ یکی از پُرفایده‌ترین ثروت‌های یک کشور، جمعیت جوان در یک کشور است که ما بحمدالله از اوایل انقلاب تا امروز برخوردار بوده‌ایم و اگر بنا باشد بعداً برخوردار نباشیم، یقیناً عقب خواهیم ماند.	ب ۲۳	۱۳۹۹/۱۱/۱۵
فرزندآوری، خطر پیری جمعیت، ازدواج	فرهنگی	ازدواج بهنگام، و هم تکثیر نسل - جزو نیازهای حیاتی امروز کشور و فردای کشور است.	ب ۲۴	۱۴۰۰/۲/۲۱
	اجتماعی، سیاسی	بالا رفتن سن ازدواج، پیری جمعیت کشور، در همه‌ی این‌ها بایستی تحول به وجود بیاید.	ب ۲۵	

مرحله دوم: (کدگذاری محوری) شاخص‌ها: کدگذاری محوری زیرمقوله‌های قبلی را با روش‌های متفاوت مفهومی در کنار هم قرار می‌دهد. بنابراین کدگذاری محوری به فرایند توسعه مقوله‌های اصلی و تعیین مقوله‌های فرعی آن‌ها اشاره دارد. (سید جوادین و اسفیدانی، ۱۳۶۲: ۵۸) کدگذاری محوری در طول دوره میانی تحلیل و در دو گام انجام می‌گیرد. اولین گام آن نمونه‌گیری نظری است. گام دوم در کدگذاری محوری، مقایسه مداوم بین گروه‌ها و عناصر دیگر است.

جدول ۲: تحلیل مقوله‌ها (کدگذاری محوری)

شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	شناسه‌ها	ردیف
فرزندآوری و رشد جمعیت	رابطه استقلال اقتصادی و رفاه و رشد جمعیت.	ب ۱	۱
	رابطه رشد جمعیت با رشد علم و تکنولوژی و رشد اقتصادی و توسعه یافتگی و استقلال..	ب ۵	
	رشد جمعیت با توجه به وجود منابع اقتصادی	ب ۷	
	رابطه افزایش جمعیت پیشرفت اقتصادی، تحدید نسل موجب پیری و کاهش جمعیت موجب کاهش رشد اقتصادی.	ب ۱۰	
	توسعه یافتگی بر اثر رشد جمعیت..	ب ۲۵	
	رشد جمعیت منجر به رشد اقتصادی..	ب ۱۷	
	کاهش توسعه یافتگی و عقب ماندگی نتیجه کاهش جمعیت.	ب ۲۱	
	جوانان موجب توسعه کشور، مبارزه با تحدید نسل و پیری جمعیت، نگرانی از کاهش موالید و جمعیت، توصیه به افزایش جمعیت، تغییر فرهنگ تولید نسل به وسیله مبلغان.	ب ۲۲	
	جولوگیری از کاهش و پیری جمعیت و زیان حاصل از آن، تفکر اسلامی در زمینهی افزایش جمعیت و وضع جغرافیای سیاسی کشور، توصیه به شناخت عوامل کاهش جمعیت و موجبات افزایش جمعیت.	ب ۸	
	فرزندآوری، سیاست غلط تحدید نسل.	ب ۹	
	فرزندآوری، سیاست غلط تحدید نسل.	ب ۱۹	
	فرزندآوری، جلویی از کاهش و پیری جمعیت.	ب ۱۸	
	ازدواج، فراهم آوردن عوامل فرزندآوری	ب ۱۸	
	فرزندآوری، خطر پیر شدن جامعه، فرهنگ سازی ازدواج آسان	ب ۲۱	
	ازدواج ، امکان ازدواج، فرزندآوری.	ب ۲۳	
	فرزندآوری، ازدواج.	ب ۲۴	
	فرزندآوری، خطر پیری جمعیت، ازدواج	ب ۱۶	
	مبارزه با نقشه دشمنان برای کاهش جمعیت.	ب ۲۳	
	مبارزه با نقشه‌های دشمن.توقف سیاست غلط تحدید نسل.	ب ۲۳	
	مبارزه با فرهنگ غلط و نقشه دشمن تحدید نسل، نقشه دشمن.	ب ۲۳	
فرزندآوری، افزایش جمعیت، اقتدار ملی .	ب ۱۵		
کاهش جمعیت موجب شکست..	ب ۱۸		
تسلط دشمن در نتیجه کاهش جمعیت.	ب ۲۱		

ادامه جدول ۲			
<p>رابطه مستقیم و مثبت فرزندآوری و رشد جمعیت با رشد اقتصادی و رفاه</p>	<p>رابطه استقلال اقتصادی و رفاه و رشد جمعیت.</p>	ب ۱	۲
	<p>رابطه رشد جمعیت با رشد علم و تکنولوژی و رشد اقتصادی و توسعه یافتگی و استقلال..</p>	ب ۵	
	<p>رشد جمعیت با توجه به وجود منابع اقتصادی</p>	ب ۷	
	<p>رابطه افزایش جمعیت پیشرفت اقتصادی، تحدید نسل موجب پیری و کاهش جمعیت موجب کاهش رشد اقتصادی.</p>	ب ۱۰	
	<p>توسعه یافتگی بر اثر رشد جمعیت..</p>	ب ۲۵	
	<p>افزایش جمعیت موجب توسعه اقتصادی.</p>	ب ۱۷	
	<p>رشد جمعیت منجر به رشد اقتصادی..</p>	ب ۱۸	
	<p>فرزندآوری و افزایش جمعیت جهت رشد اقتصادی، کاهش توسعه یافتگی و عقب ماندگی نتیجه کاهش جمعیت.</p>	ب ۲۱	
		ب ۲۲	
	<p>حضور مردم در صحنه و برنامه ریزی مسئولین و مبلغان جهت فرزندآوری و بررسی موجبات افزایش جمعیت و عوامل کاهش جمعیت.</p>	<p>جوانان موجب توسعه کشور، مبارزه با تحدید نسل و پیری جمعیت، نگرانی از کاهش مولید و جمعیت، مسئولیت مسئولین، توصیه به افزایش جمعیت، تغییر فرهنگ تولید نسل به وسیله مبلغان</p>	
<p>جلوگیری از کاهش و پیری جمعیت و زیان حاصل از آن، تفکر اسلامی در زمینهی افزایش جمعیت و وضع جغرافیای سیاسی کشور، توصیه به شناخت عوامل کاهش جمعیت و موجبات افزایش جمعیت.</p>		ب ۹	
<p>فرزندآوری، سیاست غلط تحدید نسل.</p> <p>فرزندآوری، جلوگیری از کاهش و پیری جمعیت</p>		ب ۱۹ ب ۲۰	
<p>دفاع از فرهنگ ایرانی - اسلامی ازدواج، فرهنگ سازی جهت ازدواج آسان برای رشد اقتصادی و رشد جمعیت و فرزندآوری</p>	<p>ازدواج به موقع.</p>	ب ۴	۴
	<p>توصیه به ازدواج آسان، برداشتن موانع ازدواج، دعوت به پیروی از سیره نعصومین علیهم السلام، توصیه برای تلاش جهت تغییر فرهنگ غلط ازدواج پرهزینه.</p>	ب ۶	
	<p>توصیه به شناخت موانع ازدواج به موقع.</p>	ب ۱۱	
	<p>ازدواج، فراهم آوردن عوامل فرزندآوری.</p>	ب ۱۸	
	<p>ازدواج، امکان ازدواج، فرزندآوری..</p>	ب ۲۳	
	<p>فرزندآوری، ازدواج.</p>	ب ۲۴	
	<p>فرزندآوری، خطر پیری جمعیت، ازدواج.</p>	ب ۲۵	

ادامه جدول ۲			
مبارزه با نقشه دشمنان برای کاهش جمعیت و مبارزه با فرهنگ نسل غرب..	مبارزه با نقشه دشمنان برای کاهش جمعیت، مبارزه با نقشه‌های دشمن، توقف سیاست غلط تجدید نسل، نقشه دشمن.	ب ۱۳ ب ۱۶ ب ۲۳	۵
تداوم خانواده به منظور کاهش طلاق و افزایش جمعیت	جلوگیری از ازدواج تحمیلی زنان..	ب ۳	۶
مبارزه با فرهنگ غلط طلاق جهت جلوگیری از کاهش موالید	مبارزه با گسترش فرهنگ طلاق	ب ۱۶	۷
رابطه مستقیم فرزندآوری و رشد جمعیت با اقتدار ملی.	فرزندآوری، افزایش جمعیت، اقتدار ملی . کاهش جمعیت موجب شکست.. تسلط دشمن در نتیجه کاهش جمعیت.	ب ۱۵ ب ۱۸ ب ۲۱	۸

مرحله سوم: کدگذاری انتخابی (تعیین نوع شاخص)

کدگذاری انتخابی با تلفیق مقوله‌هایی که برای شکل‌گیری چهارچوب نظری اولیه توسعه داده شده‌اند، مرتبط است (سید جوادین و اسفیدانی، ۱۳۶۲: ۵۸). هدف از این روش یکپارچه سازی و درکنار هم قرار دادن گزاره‌های به دست آمده و تحلیل است.

پژوهشگران برآنند تا مقوله هسته‌ای را فرزندآوری و رشد جمعیت معرفی کرده و آن را به عنوان شاخص محوری بیان می‌دارند. سپس گزینه‌هایی که موجب افزایش این نرخ است، و جهت افزایش فرزندآوری و نرخ رشد جمعیت بیان می‌کنند، شاخص راهبردی و شاخص‌هایی که پیامد افزایش جمعیت است شاخص پیامدی می‌نامند.

جدول ۳: نمونه جدول کدگذاری انتخابی

محوری	فرزندآوری و رشد جمعیت	ب ۱، ۵، ۷، ۸، ۹، ب ۱۰، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ب ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ب ۲۴، ۲۵	۱
پیامدی	رابطه مستقیم و مثبت فرزندآوری و رشد جمعیت با رشد اقتصادی و رفاه	ب ۱، ۵، ۷، ۱۰، ۱۷، ب ۱۸، ۲۱، ۲۲، ۲۵	۲
راهبردی	حضور مردم در صحنه و برنامه‌ریزی مسئولین و مبلغان جهت فرزندآوری و بررسی موجبات افزایش جمعیت و عوامل کاهش جمعیت	ب ۸، ۹، ۱۹، ۲۰	۳
راهبردی	دفاع از فرهنگ ایرانی - اسلامی ازدواج و مبارزه با فرهنگ بیگانه، فرهنگ سازی جهت ازدواج آسان برای رشد اقتصادی و رشد جمعیت و فرزندآوری	ب ۴، ۶، ۸، ۱۸، ۲۳، ب ۲۴، ۲۵	۴
راهبردی	مبارزه با نقشه دشمنان برای کاهش جمعیت و مبارزه با فرهنگ تحدید نسل غرب.	ب ۱۳، ۱۶، ۲۳	۵
راهبردی	تداوم خانواده به منظور کاهش طلاق و افزایش جمعیت	ب ۳	۶
راهبردی	مبارزه با فرهنگ غلط طلاق جهت جلوگیری از کاهش مولید	ب ۱۶	۷
پیامدی	رابطه مستقیم فرزندآوری و رشد جمعیت با اقتدار ملی.	ب ۱۵، ۱۸، ۲۱	۸

نتیجه:

با توجه به فرمایشات مقام معظم رهبری در زمینه افزایش باروری و رشد جمعیت جوان و فعال ایرانی، می‌توان چنین استدلال کرد که همانطور که میزان باروری در خانواده‌ها تا حدودی به سطح رفاه و اقتصاد آنها بستگی دارد، اما میزان باروری و فرزندآوری به میزان اعتقادات و نگرش آنها به دین و دستورات الهی و فرمایشات بزرگان و رهبران دینی در مورد فرزندآوری و رشد جمعیت مسلمانان بویژه مذهب شیعه، بستگی دارد؛ زیرا اسلام و معصومین (ع) و مقام معظم رهبری بر این مهم اصرار دارند.

توجه به رشد جمعیت، به سطح توسعه اقتصادی و تأثیرش در رفاه خانوارها می‌انجامد؛ زیرا افزایش جمعیت و فرزندآوری از دو جهت مهم است: ابتدا موجب افزایش نیروی کار ساده و سرمایه‌انسانی در کشور و سپس افزایش نیروی کار متخصص در زمینه‌های علمی مختلف که می‌تواند ایده‌های جدید و ابداع علوم جدید و بهره‌برداری از دانش روز به همراه بیاورد و موجبات رشد و توسعه اقتصادی را فراهم کند. نیروی جوان پرقدردن و نیروی جوان بهره‌مند از دانش روز، در کیفیت تولید کالاها و خدمات مؤثر است و راهکارهای رسیدن به اقتصاد کارآمد را به همراه دارد. این نیرو تا زمانی در کشور وجود دارد که رشد جمعیت بالای ۲٫۷ درصد در ایران تحقق یابد و این موضوع را عوامل افزایش جمعیت (ازدواج و فرزندآوری، کاهش طلاق و فرهنگ سازی جهت فرزندآوری) و از بین بردن عوامل کاهش جمعیت (مانند پایین آوردن نرخ مرگ مثلاً مرگ ناشی از تصادفات با اصلاح جاده‌های کشور و مبارزه با فرهنگ غلط غرب درباره ازدواج دیرهنگام و سیاست تحدید نسل و مبارزه با نقشه‌های شوم دشمن برای تحدید نسل) رقم می‌زند. در حقیقت آنهایی که از کاهش جمعیت دم می‌زنند، می‌خواهند متغیر طبیعی جمعیت را با متغیرهای غیرطبیعی هماهنگ کنند، اما نظریات اقتصادی شامل اثر مثبت جمعیت بر رشد اقتصادی، بیان می‌دارند که با تلاش مدیریتی موفق و سیاست‌های اقتصادی درست می‌توان رشد اقتصادی را رقم زد؛ زیرا آنچه موجب رکود اقتصادی است، سیاست‌های اشتباه اقتصادی است نه جمعیت. در یک اقتصاد توسعه‌یافته، جمعیت عامل حفظ رونق اقتصادی است زیرا با وجود نیروی انسانی فراوان از ظرفیت‌های اقتصادی به طور بهینه استفاده می‌شود.

رهبری معتقدند که کشور جمهوری اسلامی ایران ظرفیت و منابع کافی برای زندگی ۱۵۰ تا ۲۰۰ میلیون نفر را دارد؛ همچنین جمعیت خود پیامد رشد اقتصادی را به دنبال دارد که این رشد و توسعه، رفاه اجتماعی را به دنبال دارد. از طرف دیگر رشد جمعیت موجب اقتدار ملی می‌شود که این اقتدار زمینه را برای سرمایه‌گذاری ایمن فراهم کرده و منجر به رشد اقتصادی و رفاه می‌گردد.

علاوه بر ابعاد اقتصادی و رفاه اجتماعی، ایشان به ابعاد سیاسی، روانی، تربیتی،

اخلاقی، فرهنگی و دینی قضیه نگریسته‌اند و با رویکردی اسلامی- ایرانی موضوع افزایش جمعیت را مطرح نموده‌اند و راهبردهایی از قبیل مهیا کردن وسایل ازدواج آسان، کاهش طلاق، تداوم خانواده، مبارزه با نقشه شوم دشمنان که دعوت به تحدید نسل می‌کنند، فرهنگ‌سازی و مبارزه با فرهنگ‌های بیگانه در امر ازدواج و فرزندآوری، همیاری مسئولین و مردم را جهت افزایش جمعیت و جلوگیری از کاهش آن بیان فرموده‌اند.

اندیشه‌های ایشان در خصوص رابطه رشد اقتصادی و جمعیت با نظریه فلیس و طرفدارانش همخوانی دارد، اما رویکرد مذهبی- ملی و نگاه عمیق‌تر ایشان به شاخص‌های راهبردی و پیامدی رشد جمعیت، نظر ایشان را برجسته‌تر و پربارتر و محکم‌تر (متقن‌تر) از نظریات فلیس و طرفدارانش کرده است. در خانوارهای مسلمان همبستگی وجود دارد و چنانچه خانواده‌ای در اثر فرزندآوری با مشکل مادی مواجه شود، در سطح کلان اقتصادی، خیریه‌ها و بهزیستی و کمیته امداد به کمک آن خانوار می‌روند و در سطح خرد اقتصادی، افراد جامعه با پرداخت خمس و زکات و هدیه و صدقه و وقف ایشان را یاری می‌کنند. بنابراین شایسته است ایرانیان به امر فرزندآوری مبادرت ورزیده و ایران را از خطر پیری جمعیت و افتادن در دام کم‌باروری نجات دهند.

منابع:

- قرآن کریم.
- ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۳، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق.
- تفضلی، فریدون، تاریخ عقاید اقتصادی، تهران، نی، ۱۳۷۲، چاپ اول.
- تقوی، نعمت‌الله، مبانی جمعیت‌شناسی، تهران، نشر جامعه پژوه و دانیال، ۱۳۷۸، چاپ چهارم.
- حرعاملی، (۱۴۰۳)؛ وسایل الشیعه، مدرسه فقهت.
- بخشی دستجردی، رسول؛ رحیم دلالی اصفهانی و مصطفی عمادزاده و منصور مهینی زاده و داوود محمودی‌نیا (۱۳۹۰)؛ رابطه بین جمعیت و رشد اقتصادی در ایران با تأکید بر مدل‌های رشد (برونزا و درونزا)، یاست‌گذاری اقتصادی، دوره ۳، ش ۵، صص ۱۱۳-۱۴۲.
- زاهدی اصل، محمدرضا (۱۳۷۳)؛ مفاهیم رفاه اجتماعی و تأمین اجتماعی (مجموعه مقالات سمینار جامعه‌شناسی و توسعه)، تهران، سمت، ۱۳۷۳، چاپ اول، جلد دوم.
- زاهدی اصل، محمد؛ مبانی رفاه اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۱، چاپ اول.
- زنجانی، حبیب‌الله و دیگران، جمعیت، توسعه و بهداشت باروری، تهران، نشر و تبلیغ بشری، ۱۳۸۲، چاپ ششم.
- سیدجوادین، سیدرضا و اسفیدانی، محمدرحیم، تئوری‌سازی داده بنیاد و نرم افزار Atlas ti، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۶۲.
- سیدنژاد، رضی و صادق سیدنژاد، تولید ملی، کار و سرمایه از منظر آموزه‌های دینی، قم: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۹۱.
- قویدل، صالح و میرغیائی مرادی، نسیم؛ پیری جمعیت، امید به زندگی و رشد اقتصادی، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال بیست و دوم، شماره ۷۳. ۱۳۹۶.
- کلینی، (بی‌تا)؛ اصول کافی، مدرسه فقهت.

- ماکارو، دیوید؛ رفاه اجتماعی، محمدتقی جغتایی و فریده همتی، انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۷۸، چاپ اول.
- محقق نیا، محمد جواد، ۱۳۹۳، الگوی بانکداری اسلامی، قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی.
- محمودیان، یعقوب (۱۳۹۶)؛ جمعیت و رابطه آن با رشد اقتصادی، پدافند اقتصادی، شماره ۱۳.
- میجلی، جیمز؛ رفاه اجتماعی در جهان، محمدتقی جغتایی، تهران، انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۷۸، چاپ اول، ص ۴.
- نمازی، حسین، نظام‌های اقتصادی، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۷، چاپ پنجم.
- نیک‌خلق، علی‌اکبر، مبانی جمعیت‌شناسی، تهران، بهینه، ۱۳۷۹، چاپ اول.
- Arrow, K. J. & Dasgupta, P. & Maler, K. G. (2003). The Genuine Savings Criterion and the Value of Population. *Economic Theory*. 21. 217- 225.
- Bloom, D. E., D. Canning, R. K. Mansfield and M. Moore (2007), «Demographic Change, Social Security Systems and Savings,» *Journal of Monetary Economics* 54: 92- 114. Costa, D. (1998), *The Evolution of Retirement: An American Econ.*
- Bloom, D. E & David Canning & Günther Fink, (2011), «Implications of Population Ageing for Economic Growth,» *Oxford Review of Economic Policy*, Oxford University Press, vol. 26.
- Charles I. Jones, «The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population * Stanford GSB and NBER October 8, 2020 — Version 1.2
- George C. Zaidan, *Population Growth and Economic Development*, 1969.
- Wolfgang Lutz, Maria Rita Testa, Vegard Skirbekk, «The Low Fertility Trap Hypothesis. Forces that May Lead to Further Postponement and Fewer Births in Europe, January 2006